

Zbornik
Instituta za kriminološka i
sociološka istraživanja
2008 / Vol. XXVII / 1-2 / 265-280

Pregledni rad
UDK: 343.263:654.937
ID broj: 153805836

ELEKTRONSKO PRAĆENJE U OBLASTI IZVRŠENJA KRIVIČNIH SANKCIJA*

Ljiljana Stevković*

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

Danica Vasiljević**

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju u Beogradu

Ovaj rad predstavlja kratku analizu elektronskog praćenja prestupnika u okviru krivično-pravnog sistema. Nakon kratkog istorijskog pregleda autorke opisuju vrste elektronske opreme koja se koristi za realizaciju ove alternativne sankcije, kao i sam način realizacije. Ukazujući na prednosti i nedostatke, u nastavku rada kratko se osvrću na efikasnost elektronskog praćenja u pogledu ostvarivanja postavljenih ciljeva. Rad se završava kritičkim osvrtom na praktična dostignuća i rezultate dosadašnjih evaluacionih studija.

KLJUČNE REČI: elektronsko praćenje / prestupnik / krivične sankcije / krivično delo

UVODNE NAPOMENE

Savremeni penološki pristup kriminalitetu polazi od pretpostavke da osobe koje su izvršile krivično delo ne moraju nužno biti upućene na

* Rad je nastao kao rezultat na projektu "Prevenција kriminala i socijalnih devijacija" koji podržava Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije, broj 149016.

* Email: stevkovicljiljana@eunet.yu

** Email: danica.v@sezampro.yu

izvršenje kazne zatvora, već se njihova kontrola, usmeravanje, praćenje i na kraju integracija u društvo mogu uspešno ostvariti i primenom drugih, relativno blažih krivičnih sankcija. Opseg mera i sankcija koje predstavljaju alternativu zatvorskoj kazni u pojedinim zakonodavstvima u svetu je toliko raznovrstan da u velikoj meri omogućava individualizaciju i usaglašavanje sankcije sa potrebama i karakteristikama ličnosti prestupnika, nivoom njegove opasnosti i težinom izvršenog krivičnog dela. Alternativne sankcije obuhvataju kako mere koje podrazumevaju nadzor i određen stepen restrikcije i kontrole prestupnika, tako i one znatno blaže koje ne iziskuju nadzor (sudska opomena, novčana kazna, poravnanje okrivljenog i oštećenog etc.). Težnja za humanizacijom postupka izvršenja, kao i ekspanzija zatvorske populacije koja vodi preopterećenosti zatvorskih kapaciteta, kreatorima krivično-pravne politike nametnula je potrebu iznalaženja adekvatnih rešenja i mera kojima će se redukovati primena zatvorskih kazni.

Progres svakog društvenog sistema neminovno prate i promene u načinu postupanja sa izvršiocima krivičnih dela. Nagli tehnološki razvoj tokom proteklih decenija ostavio je svoj odraz u svim granama nauke. Shodno tome, tehnološka dostignuća pronašla su svoju primenu i na polju krivično-pravnih nauka koje neprekidno teže usavršavanju oblasti izricanja i izvršenja sankcija. Mnoge od ideja koje su svojevremeno delovale futurističke, danas su, razvojem telekomunikacije i informacionih tehnologija, postale realnost. Upravo elektronsko praćenje prestupnika zasnovano na primeni elektronskih predajnika koje se u početku javilo u visoko razvijenim zemljama Zapada danas nailazi na sve masovniju primenu širom sveta.

ISTORIJSKI RAZVOJ

Elektronsko praćenje predstavlja meru namenjenu monitoringu, kontroli i modifikaciji ponašanja prestupnika. Definisano je kao snimanje prestupnikovog rasporeda kretanja uz pomoć posebne telekomunikacione opreme postavljene u kući, hostelu ili drugom objektu njegovog prebivališta (Easley, Sweat, 2005:2). Istorijske korene ove alternativne mere pronalazimo u 70-im godinama prethodnog veka kada je Robert Schwitzgebel, profesor psihologije na Univerzitetu Kalifornija razvio radio-telemetrijski uređaj od jednog kilograma koji bi bez ikakvih poteškoća mogla da nosi odrasla osoba prosečne konstitucije. Vršeći eksperimente sa delinkventima,

prestupnicima na parolnom nadzoru, psihijatrijskim pacijentima i studentima uvideo je značajan potencijal u praćenju njihovog kretanja, kako u terapeutske svrhe, kao deo tretmana, tako i u cilju redukovanja zatvorske populacije (Nellis, 1991:167). Svoj uređaj za praćenje Schwitzgebel je patentirao 1969. godine, ali očigledno zbog zamisli koja prevazilazi okvire vremena u koje se javila, nije naišao na adekvatnu reakciju stručne i šire javnosti. Tek dvadesetak godina kasnije elektronsko praćenje pronalazi svoje mesto u oblasti izvršenja krivičnih sankcija. Naime, inspirisan stripom o Spajdermenu sudija Jack Love iz Albuquerkija 1983. došao je na ideju implementiranja svojevrsnog kućnog pritvora uz pomoć elektronskog uređaja za praćenje. U saradnji sa stručnjakom iz oblasti elektrotehnike koji je njegovu zamisao realizovao konstruisanjem adekvatnog predajnika, Love je ubrzo počeo sa izricanjem elektronskog praćenja kao dodatne mere uz probaciju za lakše kategorije prestupnika (Nellis, 1991:167, Vaughn, 1989:2, Gable i Gable, 2005:21).

Gotovo simultano, nakon Albuquerkija otpočelo se sa primenom programa elektronskog praćenja i u Novom Meksiku, Floridi i Palm Biču. Inicijalnu kapislu za sve širu primenu tada nove i malo poznate krivične sankcije predstavljala je sve veća eskalacija kriminala u SAD koja je rezultirala učestalim zahtevima javnosti za adekvatnijom krivično-pravnom reakcijom. Rigoroznija kriminalna politika kao odgovor na zahteve javnosti neminovno je dovela do prebukiranosti američkih zatvora, praćeno porastom materijalnih troškova za smeštaj osuđenih lica. U takvim okolnostima pojava mogućnosti praćenja i kontrole kretanja određenih kategorija prestupnika, sa ciljem redukovanja zatvorske populacije i finansijske uštede, sa jedne, i smanjenja recidivizma, sa druge strane, predstavljala je gotovo idealno rešenje. Pošlo se od pretpostavke da kao alternativa zatvorskoj kazni, elektronsko praćenje sprečava kriminalnu infekciju izvršilaca lakših krivičnih dela, omogućava im ostanak u porodičnom okruženju i socijalnu reintegraciju, uz istovremeno njihovo kažnjavanje. Iako su evaluacione studije (doduše metodološki nedovoljno pouzdane) primenjivanih programa nekonzistentne u pogledu ostvarivanja polaznih pretpostavki, danas gotovo sve američke, kao i veći broj evropskih zemalja¹ u svojim krivičnim zakonodavstvima prepoznaju i primenjuju ovu sankciju.

¹ Na evropskom kontinentu elektronsko praćenje prestupnika je pronašlo svoju redovnu primenu u zakonodavstvima Engleske, Švedske i Holandije, sa visokom stopom

VRSTE OPREME

Elektronsko praćenje ima primenu u svim fazama krivičnog postupka, bilo da se izriče na saslušanju radi određivanja (i ispunjenja uslova) kaucije, kao primarna kazna, ili nakon otpuštanja osuđenog (a radi dosluženja kazne) iz kaznenog zavoda. Omogućava nadzor prestupnika u lokalnoj zajednici, bez dodatnih materijalnih izdataka i rizika koje sa sobom nosi zatvorska kazna (nasilna viktimizacija, kriminalna infekcija, stigmatizacija i otežana integracija u zajednicu). Takođe, vrlo često se primenjuje kao dodatna mera parolu i probaciji kako bi se osigurala uspešna realizacija ovih sankcija i sprečilo ponovno izvršenje krivičnog dela. U pojedinim zemljama elektronsko praćenje je pronašlo svoju primenu i u oblasti maloletničkog pravosuđa, mada se i dalje sporadično javljaju polemike o moralnoj opravdanosti, kao i zrelosti maloletnog prestupnika za nošenje i čuvanje elektronskog uređaja i poštovanje uslova, a samim tim i uspešnu realizaciju mere. Jednom izrečeno elektronsko praćenje ima višestruku korist pružajući mogućnost zadržavanja prestupnika na određenom mestu tokom određenog vremenskog intervala (od nekoliko do 24 h, i tada govorimo o kućnom pritvoru sa elektronskim praćenjem), obezbeđivanje njegove udaljenosti od određenih osoba (žrtva, svedok) ili lokacija, kao i kontinuirani nadzor bez potrebe restrikcije kretanja.

U svojoj osnovi elektronsko praćenje se zasniva na upotrebi elektronskog predajnika koji osuđeno lice nosi u vidu narukvice oko ručnog ili nožnog zgloba. Predajnik emituje odgovarajući signal u prijemnik koji je postavljen uz telefonski aparat u kući osuđenog i povezan sa kontrolnim računarnom u nadzornom centru. U zavisnosti od vrste opreme koja se koristi i načina na koji nadzor funkcioniše razlikuje se više sistema elektronskog praćenja:

- *Kontinuirani signalni (aktivni) sistem* praćenja koji podrazumeva da transmiter sa prestupnikovog zgloba konstantno emituje kodirani signal. Ukoliko se udalji na više od 30 m od prijemnika centralni računar u nadzornom centru registruje narušen signal i o tome obaveštava službenika zaduženog za nadzor konkretnog prestupnika. Varijacije ovog sistema omogućavaju primenu mobilnih prijemnika uz pomoć kojih nadležno lice vrši kontrolu i nadzor osuđenog bez

uspešnosti. U vidu pilot projekata zastupljeno je u Belgiji, Francuskoj, Nemačkoj, Italiji, Portugalu, Španiji i Švajcarskoj (Haverkamp, Mayer i Levy, 2004:36).

potrebe čestih kontakata i kućnih poseta. Aktivni sistem se može koristiti i za zabranu prilaska određenoj osobi ili lokaciji ukoliko ta konkretna osoba nosi prijemni uređaj koji registruje i o tome obaveštava nadležne organe kada prestupnik naruši odredbe zabrane prilaska (Black, Smith, 2003).

- *Sistem programiranog kontakta (pasivni)* za razliku od aktivnog, periodično vrši telefonsku verifikaciju prestupnikovog prisustva u kući, odnosno pridržavanja uslova kućnog pritvora. Sastoji se od malog kodiranog uređaja koji prestupnik postavlja u dekodnu kutiju prikačenu uz telefonski aparat. Centralni računar povremeno poziva prestupnika, koji je potom u obavezi da kodirani uređaj plasira u dekodnu kutiju koja šalje njegov kod računaru. Verifikacija prestupnikovog prisustva je moguća i putem serije pitanja koja postavlja računar a prestupnik daje adekvatne odgovore (Glaser, Watts, 1992:115). Računar potom dobijene odgovore poredi sa njegovim glasom koji je snimljen na samom početku realizacije mere a u cilju potvrđivanje njegovog identiteta (Papy, Nimer, 1991:31). Različite varijacije ove vrste opreme za elektronsko praćenje prestupnika uključuju testiranje daha na prisustvo alkohola, skeniranje otiska prsta ili mrežnjače oka (Black, Smith, 2003:2).

Osnovna razlika između aktivnog i pasivnog sistema elektronsko praćenja ogleđa se u njihovoj verodostojnosti, odnosno u tome u kojoj meri daju informacije o prestupnikovom poštovanju uslova policijskog časa ili kućnog pritvora. Naime, za razliku od sistema programiranog kontakta koji nadzornoj službi pruža informacije o prestupnikovom prisustvu u kući samo u trenutku poziva, kontinuirani signalni sistem beleži svaki izlazak i ulazak u kuću. Kombinacijom aktivnog i pasivnog nastao je tzv. *hibridni sistem* koji u osnovi funkcioniše kao kontinuirani signalni sistem do momenta kada osuđeno lice prekrši uslove kućnog pritvora ili policijskog časa. Tada računar, isto kao i kod sistema programiranog kontakta poziva prestupnika u cilju njegove identifikacije i potvrde da se nalazi na mestu gde bi u tom momentu trebalo, odnosno u svojoj kući (Schmidt, 1991:47).

Usavršavanjem telekomunikacionih i pojavom satelitskih uređaja uvedene su inovacije i u sferi sankcionisanja izvršilaca krivičnih dela. Tako danas, u zemljama koje imaju zadovoljavajuće tehničke uslove za to (22 države SAD-a) susrećemo se sa upotrebom *sistema globalnog pozicioniranja (GPS)* u službi praćenja i kontrolisanja kretanja prestupnika. Slično kao i sistemi kućnog elektronsko praćenja,

GPS podrazumeva da prestupnik nosi nožni ili ručni predajnik i mali GPS prijemnik koji prima i prenosi radio signale putem mobilnog ili fiksnog telefonskog uređaja (Eichar, 2006:288). Sistem konstantno registruje kretanje prestupnika i pravi zapise, te ukoliko se nalazi na nedozvoljenoj udaljenosti od prijemnika (na više od 30 m), ili pak u zabranjenoj zoni (postoji mogućnost programiranja zone izuzimanja i obuhvatanja-gde ne sme i gde bi trebalo da bude u određeno vreme) o tome obaveštava nadležne organe. Primena ovog sistema praćenja prestupnika je od izuzetnog značaja za zaštitu potencijalnih i stvarnih žrtava krivičnih dela (Gowen, 2001:39). Takođe, i GPS u službi praćenja prestupnika se može klasifikovati na tri načina:

- *Aktivni GPS sistem* - omogućava slanje informacija o tačnoj lokalizaciji prestupnika u približno realnom vremenu i zahteva upotrebu satelitskih telefona
- *Pasivni GPS sistem* – podaci o vremenu i lokalizaciji prestupnika se snimaju u prijemnik i "skidaju" prilikom svakodnevnog punjenja njegovih baterija. Punjač koji je povezan sa telefonom koji ima zemaljsku liniju šalje snimljene informacije u monitoring centar
- *Hibridni GPS sistem* - poput sistema kućnog elektronskog praćenja, u svom radu kombinuje prethodna dva sistema. Od aktivnog GPS-a se razlikuje po tome što je programiran da informacije o kretanju prestupnika šalje u dužim vremenskim intervalima (nekoliko sati ili dva, tri puta dnevno) (US Department of Justice, 2007).²

Sistem globalnog pozicioniranja u krivičnom pravosuđu svakako predstavlja najsavremenije dostignuće tehnologije i kao takav omogućava najpouzdanije praćenje kretanja osuđenih lica. Obzirom da se zasniva na kontinuiranom satelitskom praćenju informacije mogu biti do te mere detaljne da nadležna služba može da zna kada i gde je osoba bila u određenom momentu (npr. da li je na radnom mestu, u prodavnici, bioskopu i sl.). Zahvaljujući tome pronalazi svoje mesto u prevenciji kriminala, odnosno smanjenju stope recidivizma. Radna grupa koja priprema novi Krivični zakonik R Srbije uveliko razmatra mogućnost uvođenja tzv. kućnog pritvora sa elektronskim GPS praćenjem izvršilaca lakših krivičnih dela (Blic, 2008). Pored ovoga, u planu je i primena

² Više o ovome videti na www.ojp.usdoj.gov/BJA/pdf/ACPSexOffendersElecMonitoring.pdf, preuzeto 13.10.2008.

elektronskog praćenja u cilju dosluženja zatvorske kazne (kod osuđenih lica koja su zbog dobrog vladanja uslovno otpuštena). Slično svakom tehnološkom izumu, pored neprikosnovenih prednosti GPS sistem svakako ima i mane. Nesumnjivo veliki materijalni troškovi, povremeni gubitak signala, opuštenost i stvaranje lažne slike sigurnosti (treba imati u vidu da je ipak neophodno da prođe određeni vremenski interval dok nadležni subjekti ne odreaguju na "prijavu") su samo od nekih.

Opsežna kontrola kriminala ili pak panična potreba za nadzorom celokupnog stanovništva, tek kod svetskih teoretičara i praktičara najpre samo kao misao, a sada kao ideja sve bliža realizaciji javljaju se rasprave o hiruškom plasiranju transmitera pod kožu osuđenog lica, a koji bi emitovao satelitski signal. Pored lokalizacije ovaj mali potkožni predajnik bi beležio i fiziološke reakcije "vlasnika" (Black, Smith, 2003:2). Uprkos očiglednim moralnim preprekama za primenu ovakvog vida kontrole kriminala i praćenja izvršilaca krivičnih dela u literaturi se susrećemo sa implikacijama o mogućoj primeni potkožnih predajnika u Velikoj Britaniji za nadzor osuđenih pedofila. Etička rasprava o opravdanosti mogla bi se voditi u nedogled, polazeći od narušavanja fizičkog integriteta, sa posebnim osvrtom na profesionalnu i moralnu odgovornost lekara koji učestvuju u implementaciji i uklanjanju takvih uređaja.

REALIZACIJA MERE ELEKTRONSKOG PRAĆENJA

Uvidom u različite programe elektronskog praćenja kako punoletnih tako i maloletnih izvršilaca krivičnih dela možemo uočiti izvesne uslove koje potencijalni "klijent" mora da zadovolji kako bi mu mogla biti izrečena ova sankcija. Uz manje varijacije u pogledu kategorije prestupnika kojima se izriče, faza krivičnog postupka u kojima se primenjuje i nadležnih subjekata koji realizuju nadzor razlikujemo tehničke i zahteve koji se odnose na samog prestupnika. Prvo i osnovno, pre izricanja mere elektronskog praćenja vrši se procena rizika i potreba konkretnog prestupnika. U zavisnosti od stepena rizika zavisi i koji vid elektronskog praćenja će biti primenjen i intenzitet nadzora.

Stepen rizika	Tip sistema	Frekvencija kontakta	Verifikacija
Nizak	Daljinski pejdžer	Nasumična/Retka	Telefonski poziv/pejdžer
Nizak/Umeren	Kućni sistem EP	Programirana/nasumična	Tel. poziv/pejdžer+verifikacija glasa
Umeren/Visok	Hibridni (pejdžer i kućni sistem)	Česta/Nasumična	Tel. poziv/pejdžer+verifikacija glasa
Visok	GPS/Satelit	Stalna	Emitovanje GPS signala, video kamera u kući

Tabela 1. Tehnike elektronskog praćenja prestupnika različitog stepena rizika

Izvor: adaptirano od Gowen (2001:39)

Procenu pogodnosti za elektronsko praćenje vrši nadležni sud ili pak privatna bezbedonosna agencija koja je zadužena za neposredan nadzor pri realizaciji ove sankcije. Prilikom procene rizika uzima se u obzir težina krivičnog dela, karakteristike ličnosti prestupnika, njegov trenutni status kao i koji stepen nadzora bi bio pogodan za njega kako bi se zadovoljili uslovi društvene sigurnosti i obezbedilo poštovanje zahteva koji se pred njega postavljaju. Ne postoji pravilnost u pogledu stepena rizika podobnog za primenu ove sankcije. Shodno zakonodavnoj regulaciji različitih zemalja, elektronsko praćenje samostalno ili udruženo sa drugom sankcijom, a u zavisnosti od svrhe izricanja, primenjuje se kako kod nisko rizičnih, tako i kod visoko rizičnih prestupnika (mada, treba napomenuti da se ovo sreće više kao izuzetak nego kao pravilnost). Što se tiče vrste krivičnog dela za koji se izriče mera elektronskog praćenja tu su najčešće nenasilni delikti poput posedovanje narkotika, vožnja pod dejstvom alkohola i narkotika, sitne krađe, poreske utaje (Gable i Gable, 2005:21). Pored ovih, uslovno rečeno blažih, elektronsko praćenje, mada znatno ređe izriče se i izvršiocima težih krivičnih dela poput porodičnog nasilja i nasilnih seksualnih prestupa. U evropskim zemljama shodno težini prestupa za koja se primenjuju razlikuju se front-door i back-door programi. Front-door programi elektronskog praćenja namenjeni su izvršiocima lakših krivičnih dela (vožnja pod dejstvom alkohola u Švedskoj, sitne prevare u Engleskoj), dok su back-door programi rezervisani za izvršioce težih krivičnih dela i zahtevaju rigorozniju procenu rizika prestupnika i istovremeni agresivniji tretmanski pristup (seksualni prestupnici u Kataloniji, Švedskoj, Holandiji) (Haverkamp, Mayer, Levy, 2004:40).

Pored ovoga, neophodno je utvrditi da li prestupnik ima stalno prebivalište, da li živi u stabilnoj porodici i njegov radni status. Naime, poželjno je, a u nekim zemljama se i zahteva da je prestupnik zaposlen jer to ukazuje na njegovu ličnu i ekonomsku stabilnost, a samim tim i olakšava reintegraciju u socijalno okruženje (Lilly i dr., 1992: 44). Zaposlenost, i uopšte ekonomska sigurnost je posebno bitan uslov i zbog činjenice da pojedini programi elektronskog praćenja zahtevaju od osuđenog da plaća simboličnu materijalnu nadoknadu za opremu koja se koristi.

Nakon procene konkretnog prestupnika utvrđuje se da li su ispunjeni tehnički uslovi za realizaciju elektronskog praćenja. Pod tim se podrazumeva da prestupnik u svom domu ima funkcionalan telefon na koji bi bio instaliran prijemnik povezan sa centralnim računarom u nadležnoj službi. Ukoliko su na telefonu uključene opcije poput poziva na čekanju ili preusmeravanja poziva neophodna je njihova deinstalacija u cilju nesmetanog kontakta sa nadležnim nadzornim centrom (Schmidt, 1991:47).

Ukoliko procenu vrši sud, a kada utvrdi da su zadovoljeni svi uslovi, pristupa se detaljnom informisanju prestupnika i članova njegove porodice o načinu realizacije elektronskog praćenja. Kao preduslov uspešnog okončanja ove sankcije često se navodi upravo dobra informisanost osobe kojoj se izriče, kao i njegove porodice o tome šta se od njega očekuje i kakve novine će to uneti u njihov život. Trajanje mere varira od nekoliko dana do nekoliko meseci. Tokom tog perioda prestupnik mora da boravi u svojoj kući određeni vremenski interval u toku dana, uz dozvoljeno odsustvovanje radi ispunjavanja radnih obaveza ili pohađanja nastave kada su u pitanju maloletnici. Ukoliko postoji potreba za odsustvom koje inače nije uobičajeno neophodna je prethodna saglasnost nadležnog službenog lica (probacioni i parolni službenik, socijalni radnik, i sl.). U vremenskom intervalu kada bi prestupnik trebalo da je u svojoj kući računar nasumično vrši telefonske provere, uglavnom bez ikakve pravilnosti u redosledu poziva. Svako nepridržavanje uslova sankcije, odnosno neovlašćeno odsustvovanje od kuće, računar registruje i o tome obaveštava nadzorno lice koje može reagovati odmah tako što će lično proveriti da li je prestupnik kući, ili će pak posetu odložiti za naredni dan kada će ga suočiti sa posledicama svog prekršaja (Vaughn, 1989: 26, Friel i Vaughn, 1986:10). Sankcionisanje nepridržavanja uslova može se zasnivati samo na opomeni, prekidu elektronskog praćenja ili pak vraćanju u kazneni zavod (ukoliko je kućni

priltvor sa praćenjem bio u službi dosluživanja zatvorske kazne, a o tome odlučuje sud). Pored elektronskog praćenja nadležni službenik vrši i sporadične kućne posete. Broj i učestalost ovih poseta varira u zavisnosti od toga da li je konkretnom prestupniku potreban intenzivniji nadzor. Kada su u pitanju maloletnici socijalni radnik pored kućnih obavlja i posete školi u cilju praćenja detetovog napretka i prisustva nastavi (Vaughn, 1989:5). Upravo kod ove osetljive kategorije prestupnika i dalje su prisutne dileme o opravdanosti primene. Poseban problem predstavlja mogućnost vraćanja i prinudnog boravka maloletnog prestupnika u disfunkcionalnoj i nasilju sklonoj porodici (Vaughn, 1989:4). Iako u većini slučajeva vezanost za kuću može poboljšati narušene odnose na relaciji roditelj-dete, u literaturi se susrećemo sa primerima gde upravo roditelji sabotiraju maloletnikovo uspešno okončanje elektronskog praćenja bilo tako što ga lažno optužuju za kršenje uslova kućnog pritvora ili ga namerno odvede od kuće u nedovoljnom vremenskom periodu a bez informisanja nadležnog lica (Ibid: 18). Verovatno zbog ovih i brojnih drugih moralno-psiholoških dilema znatno manji broj zemalja (uglavnom na teritoriji SAD) u svojim zakonodavstvima predviđa ovu alternativnu krivičnu sankciju za maloletne prestupnike.

PREDNOSTI I NEDOSTACI

Primena elektronskih uređaja u oblasti izvršenja krivičnih sankcija postaje sve popularniji način vršenja nadzora u lokalnoj zajednici nad izvršiocima krivičnih dela. Iako osmišljeno sa ciljem redukovanja zatvorske populacije, materijalnih troškova i recidivizma deluje gotovo idealno, elektronsko praćenje ima kako svojih prednosti, tako i nedostataka. Upravo se prva dva osnovna cilja primene mogu smatrati istovremeno i prednostima ove sankcije, s tim što treba imati u vidu da je redukovanje zatvorske populacije moguće samo ukoliko se izriče kao alternativa zatvorskoj kazni (a ne u cilju dosluživanja kazne, nakon otpuštanja iz zatvora). Pored pozitivnih efekata na porodične odnose, ostanak u prirodnom socijalnom okruženju pruža prestupniku mogućnost zadržavanja radnog mesta i na taj način sticanje izvesne materijalne sigurnosti i obavljanje svih onih svakodnevnih životnih aktivnosti koje bi mu bile onemogućene u zatvoru. Što se tiče nedostataka oni obuhvataju probleme koji se odnose na opremu, u smislu isprekidanog signala kada je prestupnik blizu metalnih predmeta (kakvih u kući ipak ima dosta), kao i mogućnost vršenja krivičnih dela dok traje nadzor. Obzirom da oprema samo registruje prestupnikovo prisustvo u kući, ali ne i njegove aktivnosti neki prestupi, poput npr. trgovine

narkoticima mogu biti lako izvodljivi. Poseban problem predstavlja izbegavanje stigmatizacije zbog elektronskog predajnika. U većini slučajeva "narukvicu" nose na nožnom zglobu tako da postoji mogućnost njenog pokrivanja garderobom. Međutim, žene kojima je izricana mera elektronskog praćenja najčešće su se žalile upravo na strah da bi izgubile radno mesto i bile socijalno izolovane ukoliko bi uređaj bio vidljiv, a samim tim i otkriven njihov probacioni status (Glaser, Watts, 1992: 116). Pojedini stručnjaci izražavaju zabrinutost zbog ugrožavanja privatnosti i osnovnih prava osuđenog (Fay, 1992: 83), što bi nesumnjivo bilo najekstremnije u slučaju primene potkožnih elektronskih predajnika.

EFIKASNOST ELEKTRONSKOG PRAĆENJA

Izuzetno bitan segment izvršenja krivičnih sankcija svakako jeste procena njihovih efekata. U zavisnosti od svrhe i cilja konkretne sankcije zavisice i kriterijumi same procene. Analizom literature koja se bavi pitanjima elektronskog nadzora prestupnika uočili smo nedostatak kvalitetnih evaluacionih studija. Iako svaki konkretan program biva podvrgnut izvesnoj proceni, njena zasnovanost samo na uspešnom okončanju programa (predviđen broj dana pod nadzorom) i uticaju na recidivizam, bez komparacije dobijenih rezultata sa pripadnicima kontrolne grupe ipak čine se metodološki nedovoljno pouzdanim. Uspešno okončanje programa kao merilo njegove efikasnosti podrazumeva da je prestupnik u potpunosti, u predviđenom vremenskom periodu, ispunio uslove elektronskog praćenja, bez izvršenog novog krivičnog dela, ili pak da kršenje uslova nije u tolikoj meri ozbiljno da zahteva prekid programa (Bonta i dr., 1999:39). Izvesne lične, porodične i kriminalne karakteristike prestupnika utiču na njegovo uspešno okončanje elektronskog praćenja. Kao faktori uspeha izdvajaju se radni status (zaposleni su uspešniji od nezaposlenih), pol (veća je verovatnoća da žene budu uspešnije od muškaraca), prethodne presude (prestupnici sa prethodnim presudama će verovatniji biti manje uspešni od onih bez), broj prethodnih krivičnih dela (prestupnici sa više od tri prestupa će verovatnije biti neuspešniji od onih sa manje ili nijednim), godišnja primanja (oni nižeg socio-ekonomskog statusa, sa malim primanjima su manje uspešni), istorija zloupotrebe narkotika (bivši ili sadašnji korisnici narkotika će verovatnije biti neuspešniji) i prethodne institucionalne kazne (oni koji su ranije bili na izdržavanju zatvorske kazne, neovisno o trajanju, su neuspešniji) (Roy, 2006:50).

Uspešno okončanje elektronskog praćenja maloletnih prestupnika, pored težine krivičnog dela, broja i vrste prethodnih prestupa, u velikoj meri zavisi od funkcionisanja porodice (ukoliko živi u stabilnoj porodici, sa oba roditelja i dobrim odnosima kako između roditelja tako i na relaciji roditelj-dete, to će biti uspešniji), spremnosti i želje da ostane u svom socijalnom okruženju i manjih problema sa zloupotrebom alkohola ili narkotika (Schmidt, 1998:13). Evaluacijom projekta elektronskog praćenja 115 maloletnika (procena je sprovedena 23 meseca po okončanju programa) Harig je došao do neočekivanih rezultata. Naime, oni maloletni prestupnici koji su po školskoj klasifikaciji kategorisani kao deca sa emotivnim smetnjama ili zahtevima za specijalnim obrazovanjem (deca sa posebnim potrebama), žive u kući sa ocem i očuhom, počinili su nasilno ili personalno krivično delo (kada je žrtva neka druga osoba, a ne objekat, ustanova, i sl.) su neproporcionalno uspešniji od drugih (Harig, 2002). Maloletnici sa istorijom bežanja od kuće u većini slučajeva su skidali elektronske narukvice sa predajnikom i time prekidali program (Ibid). Harig takođe navodi preporuke za uspešniji implementaciju i realizaciju elektronskog praćenja maloletnih prestupnika, poput češćih ličnih kontakata nadležnog stručnjaka i maloletnika, povremenih testiranja na alkohol i drogu (uz jasno navedene posledice po maloletnika u slučaju nesaradnje ili zloupotrebe), preciziranih očekivanja (da redovno pohađa školu, pridržava se vremenskih ograničenja kretanja, apstinencije od droge i alkohola) i dobru informisanost o načinu kontrole i nadzora i posledicama koje kršenje uslova sa sobom nosi (Ibid).

U pogledu uticaja elektronskog praćenja prestupnika na redukciju recidivizma nailazimo na nepodudarne rezultate i shvatanja različitih autora. Razlog tome možemo tražiti u prethodno pomenutoj metodološkoj slabosti evaluacije efekata. Uspešnost konkretnog, kao i grupe prestupnika povezana je sa stepenom njihovog rizika. Svi faktori koji utiču na recidivizam mogu se sublimirati upravo u procenu nivoa potreba i rizika konkretnog "klijenta" programa. Kvalitetna follow-up evaluaciona studija elektronskog praćenja u Kanadi u kojoj su autori izvršili komparaciju 262 elektronski praćenih muških prestupnika, sa onim na probaciji i izdržavanju zatvorske kazne (nisu pod elektronskim nadzorom), a nakon kontrolisanja rizika i potreba, ustanovili su da elektronsko praćenje samo po sebi nema poseban uticaj na kriminalno ponašanja (Bonta, Carpeta, Rooney, 1999:25). Iako je najniža stopa recidivizma zabeležena upravo kod onih koji su pod elektronskim nadzorom, ona se može objasniti njihovim najnižim stepenom rizika. Ukoliko

se kod visoko rizičnih prestupnika elektronsko praćenje kombinuje sa intenzivnijim tretmanom tada se zapaža smanjena stopa recidivizma koja se može pripisati ovakvom načinu intervenisanja.³ Slični efekti se zapažaju i na primeru elektronskog praćenja maloletnika u Severnoj Karolini. Naime, kombinovano sa tretmanskim pristupom pruža efektivniju zaštitu društva i uticaj na ponašanje maloletnika. Pri tome, pod tretmanskim pristupom podrazumevaju se redovne kućne posete socijalnih radnika, individualno i porodično savetovanje, obrazovni programi i drugi vidovi socijalne podrške (Easley, Sweat, 2005). Na ovaj način, maloletnik ostaje u krugu svoje primarne porodice, obezbeđen je tretman za njega i celu porodicu i zadovoljava se uslov uštede materijalnih troškova u poređenju sa institucionalnim sankcijama. Pruža se mogućnost poboljšanja komunikacije i odnosa između roditelja i maloletnika, kao i njegovo uspešno integrisanje u socijalno okruženje.

Za razliku od Bonta i sar. velika studija sprovedena na Floridi u periodu između 1996. i 2000. godine i zasnovana na praćenju 64 000 prestupnika kojima je nakon zatvorske kazne izrečena mera elektronskog praćenja, pokazala je značajnu redukciju recidivizma (nakon prve godine stopa recidivizma u odnosu na one koji nisu elektronski praćeni opala je za 50%, a nakon druge za čak 60%) (Eichar, 2006: 291). Visoka stopa uspešnog okončanja ove alternativne sankcije zapaža se i u Velikoj Britaniji (80%), Švedskoj (90%) i Novom Zelandu gde je zabeležena i niska stopa recidivizma (Bleck i Smith, 2003:5). Međutim, kod tumačenja ovih rezultata treba biti obazriv zbog činjenice da nisu korištene adekvatne kontrolne grupe.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Narastajuća stopa kriminala u svetu, praćena pojačanom upotrebom zatvorskih kazni što je rezultiralo preopterećenošću zatvorskih kapaciteta uslovalo je potrebu iznalaženja adekvatnijih penoloških rešenja. U tom svetlu 70-ih godina prethodnog veka nastaju intermedijarne sankcije sa ciljem da premoste jaz između zatvorske kazne koja je smatrana suviše stro-

³ Studija koju su sproveli Bonta, Carpeta u Rooney je pokazala da tretman kod nisko rizičnih prestupnika ne samo da ne smanjuje recidivizam već ga i povećava. Međutim, intenzivni tretman visoko rizičnih prestupnika pod elektronskim nadzorom dao je pozitivne efekte na smanjenje stope recidivizma. Više o tome videti u Bonta, Rooney i Wallace-Carpeta, (1999, 2000).

gom za pojedina krivična dela, i probacije, koja je pak smatrana blagom opcijom (Soković, Vasiljević, 2007: 122). Jedna od intermedijarnih sankcija jeste i elektronsko praćenje prestupnika koje uz pomoć elektronskog predajnika i njemu odgovarajućeg prijemnika, omogućava nadzor, restrikciju i kontrolu njegovog kretanja i uspešnu integraciju u zajednicu uz istovremeni efekat kažnjavanja. Savremena tehnološka dostignuća ostavljaju trag i u oblasti izvršenja krivičnih sankcija, tako da danas imamo savremeniju i efikasniju opremu, kao i širu primenu elektronskog praćenja širom Evrope i sveta.

Primarni ciljevi i svrha elektronskog praćenja, određeni kao rasterećenost zatvorskih kapaciteta, redukovanje materijalnih troškova zavodskog smeštaja osuđenih i recidivizma, još uvek su, reklo bi se, teže dostižni. Smanjenje materijalnih troškova bez sumnje može se postići primenom alternativnih sankcija, pa i elektronskog praćenja prestupnika, što potvrđuju brojne svetske studije. Redukovanje broja osuđenika u zatvorima moguće je jedino ukoliko se ova sankcija primenjuje kao alternativa zatvorskoj kazni. Ako imamo u vidu činjenicu da znatno češće predstavlja dopunsku meru uz probaciju i parol, onda je rasterećenost zatvorskih kapaciteta gotovo neostvariva. U pogledu uticaja na recidivizam evaluacione studije pokazuju nepodudarne rezultate, od onih koji govore o drastičnom smanjenju stope recidivizma elektronski praćenih prestupnika, do neznatnog ili odsustva uticaja. Svakako, svi ovi rezultati se moraju posmatrati i tumačiti sa izvesnom rezervom i oprežnošću zbog metodoloških nedostataka.

Nesumnjivo, ekspanzija primene elektronskog praćenja će se nastaviti, stoga bolje razumevanje i kvalitetna empirijska istraživanja efekata se nameću kao nužnost. I pored znatnih prednosti, brojna pitanja u pogledu efikasnosti i ekonomičnosti, kao i zaštite prava i sloboda osuđenog i njegove porodice i dalje ostaju bez odgovora. U naučnim krugovima ostaje dilema da li je elektronsko praćenje revolucionarno sredstvo za nadzor prestupnika u okviru društvene zajednice ili predstavlja ostvarenje Orvelovog " Velikog brata".

LITERATURA

- 1) BLIC, (2008) *Zatvorenici služe kazne u bolnicama i domovima*, datum izdanja 24.9.2008.

- 2) BONTA, J., ROONEY, J., WALLACE-CARPETA, S. (1999) *Electronic monitoring in Canada*, Ottawa: Solicitor General's Office
- 3) BONTA, J., ROONEY, J., WALLACE-CARPETA, S. (2000) Can electronic monitoring make a difference? An evaluation of three Canadian programs, *Crime and delinquency*, vol.46, str. 61-75
- 4) BLACK, M., SMITH, R.G. (2003) Electronic monitoring in criminal justice system, Australian Institute of criminology: *Trends and issues in crime and criminal justice*, www.aic.gov.au/publications/tandi2/tandi254.pdf, preuzeto 20.10.2008.
- 5) EASLEY, M.F., SWEAT, G. (2005) *Legislative report on electronic monitoring of juveniles, calendar year 2004*, State of Carolina: Department of juvenile justice and delinquency prevention, www.ncdjip.org/resources/statistics_legislative/04-05/EHALegislative04.doc, preuzeto 12.9.2008.
- 6) EICHAR, P.L., (2006) Chapter484:From home detention to GPS monitoring, *McGeorge law review*, vol.37, str. 284-293
- 7) FAY, S.J., (1992) Electronic monitoring and criminal justice:some recent developments in Britain, *Nottingham law journal*, vol.1, str. 61-90
- 8) FRIEL, C.M., VAUGHN, J.B. (1986) A consumer's guide to the electronic monitoring of probationers, *Federal probation*, vol.50, no.2, str.38-41
- 9) GABLE, R.K., GABLE, R.S. (2005) Electronic monitoring:positive intervetnion strategies, *Federal probation*, vol.69, str. 21-25
- 10) GLASER, D., WATTS, R. (1992) Electronic monitoring of drug offenders on probation, *Judicature*, vol.76, no. 3, str 112-117
- 11) GOWEN, D. (2001) Remote location monitoring: A supervision strategy to enhance risk control, *Federal probation*, vol. 65, no.2, str.38-41
- 12) HARIG, T.J. (2002) *The juvenile electronic monitoring project: the use of electronic monitoring technology on adjudicated juvenile delinquents*, New York State Division of criminal justice services, www.criminaljustice.stale.ny.us/crimenet/ojsa/jemp/jemp.pdf, preuzeto 19.9.2008.
- 13) HAVERKAMP, R., MAYER, M., LEVY, R. (2004) Electronic monitoring in Europe, *European journal of crime, criminal law i kriminal justice*, vol. 12, no.1, str-35-45
- 14) LILLY, J.R., BALL, R.A., CURRY, D.A., SMITH, R.C. (1992) The Pride Inc. Program:an evaluation of five years of electronic monitoring, *Federal probation*, vol.56, str.42-47
- 15) NELLIS, M. (1989) The electronic monitoring of offenders in England and Wales: recent developments and future prospects, *British journal of criminology*, vol. 31, str. 165-185
- 16) PAPY, J.E., NIMER, R. (1991) Electronic monitoring in Florida, *Federal probation*, vol.55, str.31-33

- 17) ROY, S. BARTON, S. (2006) Convicted drunk drivers in electronic monitoring, home detention and day reporting centres: an exploratory study, *Federal probation*, vol.70, no.1, str. 49-55
- 18) SOKOVIĆ, S., VASILJEVIĆ, D. (2007) Intermedijarne sankcije u Kron, L. (ur), *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, god.XXVI, br.1-2, Beograd: IKSI, str.121-139
- 19) SCHMIDT, A. (1991) Electronic monitoring; realistically what can be expected?, *Federal probation*, vol. 55, str. 47-53
- 20) SCHMIDT, A. (1998) Electronic monitoring: what does literature tell us?, *Federal probation*, vol. 62, str.10-19
- 21) *Tracking sex offenders with electronic monitoring technology: implications and practical uses for law enforcement*, www.ojp.usdoj.gov/BJA/pdf/ACPSexOffendersElecMonitoring.pdf, preuzeto 7.10.2008.
- 22) VAUGHN, J. (1989) A survey of juvenile electronic monitoring and home confinement programs, *Juvenile and family court journal*, vol. 40, str.1-36

ELECTRONIC MONITORING IN PENAL SYSTEM

This paper represent a brief analysis of electronic monitoring of offenders in criminal justice system. After brief historical oversee authorees are describing types of electrical equipment which is used for realization of this alternative sanction, like as the way of its' realization. Pointing out advantages and deficiencies, in continuation of this paper they give a brief retrospective of electronic monitoring efficiency in accomplishing goals which are set down. This paper concludes with critical analysis of practical achievement and results of evaluation studies.

KEY WORDS: electronic monitoring / offender / criminal sanctions / crime